

DOI: 10.33310/2518-7813-2019-67-4-134-138

УДК 371.8

Оксана ОЛЕКСЮК

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5527-3861>

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти,

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,

вул. Нікольська, 24, 54030, м. Миколаїв, Україна

e-mail: oleksjukoksana@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК У СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті піднімається проблема формування у студентів університету під час викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу лідерських якостей особистості, яка має проявляти себе як патріот своєї країни. Розглядаються різні концептуальні підходи до розуміння сутності поняття «лідерські якості». Наводяться приклади використаних методів та прийомів формування і розвитку у студентів лідерських якостей: методів технології розвитку критичного мислення «Лист-роздум», «Сінквейн», «Прес», технології цілепокладання та життєтворення тощо.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідер-патріот, лідерські якості, метод розвитку критичного мислення, технологія цілепокладання та життєтворення.

Події, що відбуваються в нашій країні в останні шість років, пред'являють нові вимоги до особистості фахівця будь-якої сфери діяльності. Оскільки, як показують приклади, на керівництво державою можуть успішно претендувати громадяни різних галузей професійної діяльності. Головними вимогами для таких людей можна поставити здатність бачити, прогнозувати і вирішувати проблеми, що виникають, та вміння вести за собою інших при вирішенні цих проблем.

Слід враховувати, що сьогоденні студенти – це завтрашні вчителі, військові, менеджери, економісти, політики та інші фахівці, які будуть займати головні посади в державі. Молоді люди, при цьому, мають стати справжніми лідерами в тій чи іншій сфері діяльності, оскільки саме від їх дій буде залежати результативність, успішність та ефективність управління різними структурами, колективами підприємств, армійськими підрозділами тощо. До того ж, необхідно враховувати і той факт, що наразі для країни замало просто гарного лідера-управлінця. Країна вкрай потребує на особистість лідера, який поєднає в собі лідерські якості з патріотичною налаштованістю та компетентністю у цій сфері.

Не можна заперечувати того факту, що в історії розвитку громадянського суспільства періодично виникають різні глобальні події, ситуації, вирішення яких вимагає появу лідера з певним набором характерних ознак. У даному разі сьогодення ситуація в країні потребує лідера-патріота, здатного поставити інтереси держави вище за особистісні прагнення та бажання.

Без сумніву, можна констатувати, що велика роль у формуванні такої особистості лідера-патріота відводиться навчальним закладам різних рівнів та ступенів. Кожен з них робить свій вклад у поступове формування молоді людини. Однак, найбільш свідомо такий процес може здійснюватися у закладах вищої освіти, коли студент, визначившись з професією, вже націлений на майбутнє професійне та кар'єрне зростання. Цей факт приводить до висновку про необхідність впровадження у педагогічну діяльність викладачів університетів як традиційних, так й інноваційних прийомів, форм, методів формування та розвитку лідерських якостей у студентів.

Мета статті – розкрити можливості різних педагогічних прийомів, форм та методів у формуванні та розвитку у студентів лідерських якостей під час викладання психолого-педагогічних дисциплін.

Варто зауважити, що проблема лідерства вже багато років привертає увагу науковців різних напрямків. Історія дослідження лідерства бере початок ще з античних часів. Роботи таких мислителів, як Платон, Дж. Локк, Т. Гоббс, Ж-Ж. Руссо, і багатьох інших, були присвячені діяльності лідерів в контексті моделювання ідеальних суспільств, оскільки вони вважали роль лідера однією із головних у побудові ідеального світу.

Різноманітні аспекти формування лідерських якостей у майбутніх фахівців під час їх професійної підготовки, а саме у ході здійснення освітньої діяльності, у громадській роботі, розкрито у працях А. Авдєєвої, Н. Белякової, Б. Вульфової,

Н. Жеребової, Л. Конишевої, І. Краснощок, М. Лукашевич, А. Макаренко, О. Маковського, Н. Мараховської, А. Мудрика, О. Романовського, В. Саляхова, Н. Семенченко, О. Снісаренко, Л. Сніцар, Р. Сопівника та ін.

До концептуальних основ дослідження лідерства можна також віднести праці зарубіжних дослідників: Е. Богардус, К. Берд, Р. Стогділл, Г. Хоуманс, Л. Картер, Ф. Кніккербоккер, Ц. Джибб, Р. Бейлз, Слейтер, Ф. Фідлер, Р. Лорд, Д. Філліпс та інші.

Звертаючись до різних концептуальних підходів в теорії лідерства, ми, в першу чергу, визначили, які ж лідерські риси та якості слід формувати у студентської молоді [4].

Так, американський науковець Е. С. Богардус наділяв лідерів такими рисами як: розум, енергійність, почуття гумору, бажання бути признаним, емпатію, здатність передбачати, привертати до себе увагу, допитливість, самоконтроль, твердість характеру та ін. [8, с. 414].

Американський психолог К. Берд, проаналізувавши низку досліджень з проблем лідерства, склав свій перелік якостей, серед яких такі як: ініціативність, товарицькість, почуття гумору, ентузіазм, упевненість, дружелюбність та інші [6, с. 19].

Ще один американський дослідник, Р. Стогділл, здійснивши комплексне дослідження феномену лідерства, отримав результати, що підтвердили думку про суперечливість індивідуально-особистісних характеристик лідерів. Розглянувши різні якості, риси, вміння людини, яка має визначатися як лідер, Р. Стогділл запропонував класифікацію ознак у п'ять груп: фізіологічні дані; соціальне походження; соціальні характеристики; особистісні характеристики; інтелектуальні здібності. Серед особистісних характеристик, на думку Р. Стогділла, важливими є інтелект, прагнення до знань, надійність, відповідальність, активність, соціальну компетентність [10].

Проведені Стогділлом дослідження поставили нові запитання, оскільки не завжди наявність перелічених рис та якостей людини забезпечували їй роль лідера у колективі. Науковці прийшли до висновку, що існування однієї теорії рис недостатньо для повного розуміння феномену лідерства.

Цікавою, на нашу думку, є дослідження з зазначеної проблеми першої половини ХХ століття – розвиток особистісно-ситуативних теорій – таких науковців, як Е. Уесбур, К. Кейс, Дж. Браун.

Е. Уесбур висунув гіпотезу, що вивчення лідерства повинно включати як емоційні, інтелектуальні і діяльнісні риси індивіда, так і характерні умови, в яких він діє [11].

К. Кейс стверджував, що лідерство виникає там, де потребує вирішення проблема, яка складається з трьох компонентів: особистісних рис лідера; природи групи і її членів; проблеми, яку група повинна вирішити [9].

Цілком правомірною є думка Б. Трейсі, що лідер розвивається в умовах, коли необхідні лідерські якості. Лідер стає таким, коли має діяти як лідер [7].

Окрім того, ми поділяємо думку Є. Зеленова, що лідерство передбачає наявність в організації послідовників, а не підлеглих [1, с.73]. З огляду на проблему нашого дослідження, треба формувати дійсних лідерів, які з повагою ставляться до людей, що поряд з ними вирішують завдання; таких особистостей, які стають прикладом для наслідування, а особливо по відношенню до своєї країни і держави як громадянина-патріота.

Особлива роль у процесі формування лідера-патріота відводиться викладачам соціально-гуманітарних та психолого-педагогічних дисциплін закладів вищої освіти. Саме їхня творча майстерність сприяє розвитку професійно важливих якостей у студентів, у тому числі і якостей, вирішальних для подальшого розвитку країни, а саме, якостей лідера-патріота.

Окреслена проблема поставила вимоги до оновлення форм, методів та прийомів підготовки сучасних фахівців різних сфер професійної діяльності. Насамперед потрібно виходити з того, що пошук нових форм викладацької діяльності науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти має проходити у напрямку інтерактивних форм та освітніх технологій

Слід зауважити, що досить часто науковці при організації освітнього процесу пропонують «упровадження методів, в основі яких лежить інтерактивна модель навчання, а саме методу проєктів, ігрового методу, тренінгу» [2, с. 36].

Так, Кокун О. М., розглядаючи проблему професійного становлення сучасного фахівця, дотримується думки, що у роботі зі студентами найбільш ефективними є тренінги особистісно-професійного росту, комунікативні тренінги, ділові ігри тощо [3, с. 164].

Пошук креативних новітніх підходів до впровадження ідей формування у студентської молоді якостей лідера-патріота зумовив наше звернення до освітніх технологій, зокрема, технології цілепокладання та життєтворення, технології розвитку критичного мислення та виділення деяких його характерних методів, таких як метод-прес, метод сінквейн, лист-роздум, есе тощо.

У ході викладання дисципліни «Психологія (загальна, дитяча, педагогічна)» студентам першого курсу пропонується виконання завдання

дослідницького характеру. За запропонованим викладачем переліком психологічних тестів кожному студентові необхідно провести психологічне дослідження серед студентів академічної групи щодо виявлення певних рис особистості. У наведеному списку психологічних методик обов'язковими є тести на рівень розвитку або наявність у студентів рис та якостей, що притаманні лідеру-патріоту. При вивченні теми «Мислення» студенти виконували завдання за методом «Сінквейн». За технологією його виконання студентам необхідно було написати вірш з п'яти рядків до кожного з шести ключових слів: «країна», «патріот», «мир», «війна», «герой», «лідер», «загарбник», «захисник». Слова для виконання завдання треба було обирати за рангом важливості їх для студента. Пріоритетність вибору слів показало ставлення студента та розуміння його змістовної складової.

Під час викладання дисципліни «Університетські студії» студенти попередньо виконують низку завдань, що допомагає їм успішно виконати головне індивідуальне завдання самостійної роботи – скласти план свого життя за технологією цілепокладання та життєтворення [5]. Так, на одному з практичних занять, яке проводиться у формі ділової гри, за чотирма мікрогрупами складається «портрет» майбутнього фахівця. Кожна мікрогрупа прописує свою частину «портрету», захищає її. Після виступу всіх чотирьох мікрогруп складається загальний «портрет» фахівця певної академічної групи. Надалі студенти пишуть листроздум на тему «Фахівець – лідер – патріот», в якому мають розкрити своє розуміння, яким має бути фахівець з обраної спеціальності, щоби при цьому його можна було назвати ще й лідером-патріотом. Підходячи до виконання завдання з складання стратегічного плану життя, студенти вже певною мірою підсвідомо налаштовані на лідерську та патріотичну складову своєї життєдіяльності. Описуючи власне життя, вони мають торкнутися питань долі країни, показати своє ставлення та готовність до їх вирішення, проявити себе як лідери-патріоти.

При викладанні спецкурсу «Підготовка молоді до сімейного життя та відповідального батьківства» проводиться диспут з тематики технології формування лідера-патріота у сім'ї, патріотичне виховання в сім'ї, формування патріотичних почуттів та лідерських якостей у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

За змістом дисципліни «Педагогіка» при розгляді теми «Виховання колективу» акцент робиться на ролі лідера у формуванні будь-якого колективу. Завданням самостійної роботи студентів є проведення диспуту в академічній групі за різними темами, наприклад «Лідером стають чи народжуються?», «Лідер-патріот – це ...».

Ми схильні вважати, що робота викладача з формування та розвитку у студентів лідерських якостей має включати різні види діяльності. Цікавою, на нашу думку, є форма індивідуального завдання – квест для студентів університету. При вивченні дисципліни «Педагогічна творчість з психологією дитячої творчості» студентами третього курсу був організований квест «Стежинками творчості та професійного зростання», який проводився як творча майстерня у рамках науково-практичної конференції для молодих вчених і здобувачів вищої освіти. Окрім того, що сама підготовка та проведення квесту дали змогу студентам проявити лідерські якості, так ще й зміст станцій мав патріотичну спрямованість.

Особливо цікавою формою роботи зі студентами став круглий стіл «Виховання у сучасній молоді якостей лідера-патріота на прикладах героїчних подвигів учасників воєнних подій». Студенти підготували інформаційні повідомлення про людей, які в різні роки захищали цілісність та незалежність нашої країни, боронили її свободу. У ході обговорення кожного виступу визначалися головні риси та якості цієї людини, що допомагали їй проявити себе як лідера-патріота. Все ці компоненти занотувалися на дошці на спеціальних плакатах і складала узагальнений портрет лідера-патріота

Інтерактивною формою роботи зі студентами вважається тренінг. Соціально-психологічний тренінг «Успішний лідер» проводився як підсумкова форма роботи, коли більш треба визначити шляхи діяльності лідера, які ведуть до успішного ефективного вирішення завдань, що стоять перед організацією, командою, колективом.

Позитивний вплив на формування особистості лідера-патріота надають заходи, пов'язані з волонтерською діяльністю, які дозволяють розвинути відповідальність, любов і турботу до навколишнього світу і людям, підвищити патріотичний дух, а також рівень моральних і етичних цінностей. Такого роду завдання студенти отримують при вивченні дисципліни «Інклюзивна та соціальна педагогіка». Студенти розробляють власні соціальні проекти та реалізують їх для дітей різної вікової та соціальної категорії.

Висновки. Усі наведені приклади не вичерпують можливостей навчальних дисциплін психолого-педагогічного спрямування у формуванні та розвитку у студентів рис та якостей, що притаманні лідеру-патріоту. Такі завдання дають можливість студентам усвідомити свою роль для майбутнього країни.

Перспективою подальших наукових розвідок є розгляд можливостей позааудиторної роботи студентів у формуванні та розвитку лідерських якостей.

Список використаних джерел

1. Зеленов Є. А. «Формування лідерських якостей як завдання планетарного виховання студентської молоді», Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць, № 5(80), с. 70–78, 2017.
2. Кайдалова Л., Шохіна Н., Альохіна Н. Формування лідерських якостей студентів на основі інноваційних методів навчання. // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal) | PEDAGOGIKA # 7, 2016. с. 34-37 Режим доступу: http://dSPACE.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/9035/1/%E2%84%967_3_34.pdf
3. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. – К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. – 200 с. С. 164
4. Олексюк О.Є. Лідерські риси та якості як складові структури особистості лідера. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. – № 4 (59), грудень 2017. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – 572 с. – С. 372-380
5. Олексюк О.Є. Технологія цілепокладання та життєтворення. Методичні рекомендації для кураторів, класних керівників, викладачів, учителів та психологів навчальних закладів. – Миколаїв: МДУ, 2005. – 52с.
6. Сергеева Л. М., Кондратьева В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посібн. /за наук. ред. Л. М. Сергеевої. – Івано-Франківськ. «Лілея- НВ». 2015. – 296 с.
7. Трэйси Б. Цель – абсолютное лидерство: пер. с нем. / Б. Трэйси. – М. : Интер-эксперт, 2003. – 391 с.
8. Bogardus E. S. Mental Leadership / Emory Stephan Bogardus // Chapter 35 in Fundamentals of Social Psychology. – New York : Century, 1924. – P. 409–417.
9. Case C.M. Leadership and Conjuncture II Sociology and Research. 1933. №17. PP. 510-513.
10. Stogdill R Handbook of Leadership: a survey of theory and research / R. Stogdill – New York : Free Press, 1974. – 613 p.
11. Westburgh E.M. A Point of View: Studies in Leadership II Journal of Abnormal and Social Psychology. 1931. № 25. PP. 418-423.

References

1. Zelenov Ye. A., «Formuvannia liderskykh yakosteï yak zavdannia planetarnoho vykhovannia studentskoi molodi», Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zb. nauk. prats, № 5(80), s. 70–78, 2017.
2. Kaidalova L., Shchokina N., Alokhina N. Formuvannia liderskykh yakosteï studentiv na osnovi innovatsiinykh metodiv navchannia. // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal) | PEDAGOGIKA # 7, 2016. s. 34-37 Rezhym dostupu: http://dSPACE.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/9035/1/%E2%84%967_3_34.pdf
3. Kokun O.M. Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia: Monohrafiia. – K.: DP "Inform.-analit. ahenstvo", 2012. – 200 s. S. 164
4. Oleksiuk O.Ie. Liderski rysy ta yakosti yak skladovi struktury osobystosti lidera. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedagogichni nauky : zb. nauk. pr. / za red. prof. Tetiany Stepanovoi. – № 4 (59), hruden 2017. – Mykolaiv : MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2017. – 572 s. – S. 372-380
5. Oleksiuk O.Ie. Tekhnolohiia tsilepokladannia ta zhyttietvorennia. Metodychni rekomendatsii dlia kuratoriv, klasnykh kerivnykiv, vykladachiv, uchytyeliv ta psykholohiv navchalnykh zakladiv. – Mykolaiv: MDU, 2005. – 52s.
6. Serheieva L. M., Kondratieva V. P., Khromei M. Ya. Liderstvo: navch. posibn. /za nauk. red. L. M. Serheievoi. – Ivano-Frankivsk. «Lileia- NV». 2015. – 296 s.
7. Träisy B. Tsel – absoliotnoe lyderstvo: per. s nem. / B. Träisy. – M. : Ynter-äkspert, 2003. – 391 s.
8. Bogardus E. S. Mental Leadership / Emory Stephan Bogardus // Chapter 35 in Fundamentals of Social Psychology. – New York : Century, 1924. – P. 409–417.
9. Case C.M. Leadership and Conjuncture II Sociology and Research. 1933. №17. PP. 510-513.
10. Stogdill R Handbook of Leadership: a survey of theory and research / R. Stogdill – New York : Free Press, 1974. – 613 p.
11. Westburgh E.M. A Point of View: Studies in Leadership II Journal of Abnormal and Social Psychology. 1931. № 25. PP. 418-423.

Оксана Олексюк. Формирование и развитие у студентов университета лидерских качеств в процессе преподавания психолого-педагогических дисциплин

В статье поднимается проблема формирования у студентов университета при преподавании дисциплин психолого-педагогического цикла лидерских качеств личности, обладающей проявлять себя как патриот своей страны. Рассматриваются различные концептуальные подходы к пониманию сущности понятия «лидерские качества». Приводятся примеры использованных методов и приемов формирования и развития у студентов лидерских качеств: методов технологии развития критического мышления «Письмо-рассуждение», «Синквейн», «Пресс», технологии целеполагания и життєтворення тому подобное.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидер-патриот, лидерские качества, метод развития критического мышления, технология целеполагания и життєтворення.

Oleksiuk Oksana. Formation and development in students of leadership quality students in the process of teaching psychological and pedagogical disciplines

The article raises the problem of the development of university students in teaching the disciplines of the psychological and pedagogical cycle of leadership qualities of the individual. At the same time, it is proposed to form students as a patriotic personality. The parallel influence on a young person from the outlined problems, which is carried out during the teaching of psychological and pedagogical disciplines, should result in a qualitatively new formation of the future specialist - the leader-patriot.

A brief analysis of different conceptual approaches to understanding the essence of the concept of "leadership qualities" gives an opportunity to outline certain leadership qualities and traits that should be inherent in a young professional and reflect his activities as a patriot of his country.

Of course, in addition to the presence of a certain set of leadership qualities that have been studied by scientists for more than a century, it is also necessary to have a situation and conditions in which a person can manifest himself as a leader. In our country, the current situation of civil society development requires universities to build such an educational process when a future specialist is formed as a leader-patriot who is ready to fulfill his civic responsibilities to protect the sovereignty and integrity of the country.

Based on the set tasks, teachers of higher education institutions in their pedagogical activity should use different traditional and innovative forms, techniques and methods in order to form such a personality of the leader-patriot.

The author of the article gives examples from his own pedagogical experience of the methods and techniques of formation and development of students' leadership qualities: the methods of technology of development of critical thinking "Letter Reflection", "Sinkwein", "Press", technology of goal setting and life creation, etc. The content of some methods and techniques in teaching psychological and pedagogical disciplines is revealed.

However, the analysis of the studied problem showed that it is not enough to carry out the formation of leadership traits and qualities only during the educational activity. Further research on the topic outlined needs to consider the possibilities of extra-curricular work in the formation and development of qualities and personality traits of a patriot leader.

Keywords: leader, leadership, patriot leader, leadership qualities, method of development of critical thinking, technology of goal setting and life creation.